

Pandemide İstanbul'da çalışanların deneyimleri ışığında sosyal politikayı düşünmek

Yılmaz, V., & Bugra, A. (2021). Pandemide İstanbul'da çalışanların deneyimleri ışığında sosyal politikayı düşünmek. *İPA İstanbul Dergisi*.

[Link to publication record in Ulster University Research Portal](#)

Published in:
İPA İstanbul Dergisi

Publication Status:
Published (in print/issue): 01/01/2021

Document Version
Author Accepted version

General rights
Copyright for the publications made accessible via Ulster University's Research Portal is retained by the author(s) and / or other copyright owners and it is a condition of accessing these publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy
The Research Portal is Ulster University's institutional repository that provides access to Ulster's research outputs. Every effort has been made to ensure that content in the Research Portal does not infringe any person's rights, or applicable UK laws. If you discover content in the Research Portal that you believe breaches copyright or violates any law, please contact pure-support@ulster.ac.uk.

İPA İstanbul Dergisi, 2021 / 001

Pandemide İstanbul'da Çalışanların Deneyimleri Işığında Sosyal Politikayı Düşünmek

Ayşe Buğra ve Volkan Yılmaz

Sosyal Politika Forumu, Boğaziçi Üniversitesi

COVID-19 pandemisi ve beraberinde ortaya çıkan küresel ekonomik kriz, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana yaşanan en ciddi kriz olarak nitelendirildi.¹ Pandeminin Türkiye ekonomisi ve toplumu üzerindeki etkileri de tartışılmaya devam ediyor, herhalde bir süre daha devam edecek. Hakikaten de bu etkilerin günümüzde sosyal politikanın işlevini yeniden düşünmeyi gerektirecek boyutta olduğu görülüyor.

Elinizdeki yazı, pandeminin ilk döneminde (Mart ortası ile Mayıs ortası arasında), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu ekibi tarafından gerçekleştirilen ve İstanbul'da çalışanların pandemiden ve pandemi sırasında alınan önlemlerden nasıl etkilendiklerini inceleyen niteliksel yöntemle dayalı, keşifsel bir araştırmanın bulgularına dayanıyor.² Bu araştırmayı yapma amacımız, derinlemesine yarı yapılandırılmış mülakatlarla topladığımız niteliksel verilerin analizi yoluyla, İstanbul'da çalışanların pandeminin erken dönemindeki öznel deneyimlerine ve bu deneyimler arasındaki farklılaşmaya ışık tutmak, deneyimlerin çeşitliliğinin ve onları ortaya çıkaran kurumsal ortamın bir değerlendirmesini sunmaktır. Bu amaca uygun bir biçimde ulaşılan 61 kişilik örnekleme dayanan çalışma, İstanbul'da çalışanları temsil etme iddiasını taşımıyor. Bununla birlikte, bu niteliksel araştırmanın bulguları bize çalışma hayatının ve sosyal koruma sisteminin niteliği ve sorunlarıyla ilgili önemli ipuçları veriyor.

¹ ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work. Second Edition”, International Labour Organization (ILO), erişim 28 Haziran, 2020,

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_740877.pdf.

² Buğra, A., Yılmaz, V., Gürbüz Türk, A., Canbazer, C., Ekici, E., Hışıl, O., Aktaş, P., Aslan, R. G., Serim, S., Şen, T. Z., Kesici, Z. COVID-19 Salgınında İstanbul'da Çalışanların Deneyimleri: Niteliksel Bir İnceleme, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu. Raporun tam metni için:

<https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/covid-19%20rapor.pdf>

Son dönemde Türkiye’de sosyal politika çoğunlukla yoksullukla mücadele işlevi çerçevesinde ve özellikle de sosyal yardım programları biçiminde anlaşılıyor. Gerçekten de yoksulluk, pandemi öncesi dönemde de Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünü etkileyen bir sorundu. TÜİK verilerine göre, 2018 yılında geliri ülkedeki medyan gelirin yüzde 50’sinin altında olanlar nüfusun yüzde 14,4’ünü, medyan gelirin yüzde 60’ının altında olanlar ise nüfusun yüzde 21,3’ünü oluşturuyordu. Geliri medyan gelirin yüzde 60’ının altında olan ve önceki üç yıldan en az ikisinde de yoksul olan fertlerin oranını dikkate alarak dört yıllık panel verilerine göre oluşturulan sürekli yoksulluk oranı ise, yüzde 12,7’ydi.³ Bu sürekli yoksulluk durumu, şüphesiz ki bu durumdaki kişilerin insan onuruna yakışır düzeyde gelir desteği programları uygulanması ve insana yakışır iş olanakları yaratılması yoluyla desteklenmesini gerektiriyor.

Pandemi ve ona eşlik eden ekonomik krizin etkisiyle toplumun bazı kesimlerinin öngörülemez bir biçimde ve hızla yoksullaşması ise, pandemi öncesi dönemden devralınan sürekli yoksulluk sorununu bazı açılardan derinleştiren, bazı açılardan ise bu sorundan farklılaşan bir niteliğe sahip. Pandeminin sektörler ve işletmeler üzerindeki farklı ve ani etkisi nedeniyle, pandemi öncesinde kayıtlı çalışan ve ortalama ücretin üzerinde kazanan kişilerin de hızla yoksullaşması söz konusu oldu. Ancak sorunun bu yeni niteliği pek fark edilmemiş olacak ki pandemi döneminin gelirler üzerindeki etkisine ilişkin tartışmalar ve bu etkiyi azaltmaya yönelik önlemlerin önemli bir bölümü de, gene sosyal yardımlara ve pandemi öncesinde de yoksul olan kişilere odaklandı. Pandemi döneminde sosyal yardımlardaki bu genişleme, pandemi öncesinde de yoksul olanların bir bölümünün (örneğin, kayıt dışı çalışan bir kişinin geliriyle kendini idame ettiren bir hanenin) bu süreçte karşı karşıya kalmış olabilecekleri yeni gelir kayıplarını bir ölçüde ikame etmiş olabilir. Diğer yandan, özellikle bu tür önlemlere odaklanılması, ücret gelirini kaybeden kayıtlı çalışanların bu tartışmalarda hesaba katılmamaları nedeniyle, pandemi sırasında yoksullaşma sorununun önemli bir boyutunun göz ardı edilmesine neden olmuş olabilir.

Türkiye’de ve İstanbul’da çalışma hayatı ve çalışanların hayatı

³ TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2019, erişim 24 Ekim 2020, <https://data.tuik.gov.tr/tr/display-bulletin/?bulletin=gelir-ve-yasam-kosullari-arastirmasi-2019-33820>

Türkiye’de çalışma yaşamının genel durumuna baktığımızda, işgücüne katılım oranının düşük, işsizlik oranının ise yüksek olması göze çarpıyor. TÜİK verilerine göre, 2019 yılında toplam işsizlik oranı yüzde 14, tarım dışında ise yüzde 16’ydı.⁴ Toplam kadın işsizlik oranı (yüzde 16,5) ise erkek işsizlik oranının üstündeydi. Ayrıca, tarım dışında çalışanların bile yüzde 20’ye yakını kapsayan kayıt dışı istihdamın da epeyce yüksek olduğunu biliyoruz.⁵ Çalışma hayatının genelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de ön plana çıktığı görülüyor. 2019 yılı verilerine göre, Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranı (yüzde 38,7) hem OECD ülkeleri (yüzde 65,1) hem de Avrupa Birliği ülkelerinin ortalamasının (yüzde 68,8) epeyce altında.⁶

Araştırmayı İstanbul özelinde gerçekleştirdiğimiz için, İstanbul’da istihdamın ve çalışanların durumunu betimlemek yararlı olabilir. İstanbul, ülkenin toplam gayri safi yurtiçi hasılasının neredeyse üçte birine (yüzde 31), çalışabilir nüfusunun yaklaşık beşte birine sahip.⁷ Türkiye’deki işsizlerin neredeyse dörtte biri İstanbul’da yaşıyor. İstanbul hem genel tüketim harcamalarında hayatın en pahalı olduğu⁸ hem de hanelerin yüzde 45’inden fazlasının bankaya kredi borcunun bulunduğu bir şehir.⁹ Ayrıca İstanbul, Türkiye’de kirada oturan nüfus oranının da en yüksek olduğu şehir.¹⁰

Bizim İstanbul’da yürüttüğümüz araştırma kapsamında görüşülen insanların büyük çoğunluğu toplumun pandemi öncesindeki en yoksulları arasında değiller. Örneğimiz, aralarında kayıt dışı çalışan kimseler de olmakla birlikte, genellikle çalışırken kazandıkları gelir orta sınıf standartlarında bir yaşam sürdürmelerine imkan veren insanlardan oluşuyor. Buna rağmen araştırmada dinlediğimiz deneyimler, bu insanların pandemi ortamında yaşanan iş ve gelir kayıplarına karşı bir iki aydan fazla direnmelerini, ev kiralarnı ve borçlarını ödemeye devam edebilmelerini sağlayabilecek bir birikime sahip olmadıklarını gösteriyor. Yukarıda sunulan borçluluk ve kirada oturma oranları ile birlikte

⁴ TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2019, erişim 22 Ekim 2020, <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33784>

⁵ SGK Kayıtdışı İstihdam Oranı”, erişim 24 Ekim 2020,

http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari

⁶ OECD Stat, Labour Force Statistics by sex and age, erişim 24 Ekim 2020,

https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=LFS_SEXAGE_I_R

⁷ TÜİK, İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, 2018, erişim 22 Ekim 2020,

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30889>.

⁸ TÜİK, Bölgesel Satınalma Gücü Paritesi, 2017, erişim 22 Ekim 2020,

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27847>.

⁹ İstanbul İstatistik Ofisi, İstanbul Kent Yoksulluğu Araştırması Mayıs 2020.

¹⁰ TÜİK Nüfus ve Konut Araştırması, 2011.

düşünüldüğünde, krizle birlikte maddi zorluklarla karşılaşanların pandemi öncesi dönemdeki yoksulların ötesinde geniş bir kesimi oluşturduğu görülebilir.

Bunu dikkate aldığımız zaman, kriz ortamında sosyal politikanın işlevini yalnızca sosyal yardım politikalarına ve pandemi öncesinde de yoksul olan kişilere odaklanan bir perspektifle ele almanın sorunlarını da görebiliyoruz. Bu bağlamda, çalışanlara yönelik sosyal korumanın niteliği, işsizlik sigortasının kapsamı, faydalanma süresi ve işsizlik ödeneğinin çalışırken alınan ücretin ne kadarını oluşturduğu gibi hususlar, kısa çalışma ödeneğinin ve nakdi ücret desteğinin ev kirası ödemek ve günlük temel ihtiyaçları karşılamak açısından ne ölçüde anlamlı olduğu gibi sorular gündeme geliyor.

Pandemide İstanbul'da çalışanların deneyimleri

Pandemiden olumsuz etkilenen sektörlerde çalışanların kriz sırasında yaşadıklarına baktığımızda, krizden önce var olan ve kriz sırasında devreye giren önlemlerin insanların, harcamalarını epeyce kısararak dahi, hayatlarını eskisi gibi idame etmelerini sağlayabilecek nitelikte olmadığını görüyoruz. Başka bir deyişle, çalışanların hayatını bu tür kriz durumlarında daha öngörülebilir hale getirmesi beklenen sosyal koruma sisteminin, işlevini ancak sınırlı ölçüde yerine getirebildiğini anlıyoruz.

Ayrıca araştırma, sosyal koruma sisteminin niteliğiyle ilgili başka bir noktayı daha hatırlamamıza yol açıyor. Bu araştırmanın bulgularından hareketle bir kriz döneminde sosyal politikanın nasıl bir rol oynayabileceğini düşünürken, Keynesyen iktisat düşüncesi içinde üzerinde çok durulan “otomatik stabilizatörler”i, ya da “sisteme içkin otomatik istikrar mekanizmalarını”, hatırlamak yararlı olabilir. Artan oranlı vergiler, işsizlik sigortası veya asgari gelir desteği gibi ekonomik sistemlere içkin bu tür mekanizmalar, işsizliğin arttığı ve gelirlerin düştüğü bir dönemde insanların bu durumdan daha az etkilenmelerini sağlarlar. Ayrıca, bunu kriz döneminde yeni politikalar oluşturma çabasını ve yeni politikaların devreye girmesine kadar geçen süre içinde yaşanacak zorlukları da ortadan kaldıracak şekilde yaparlar. Ekonomi daralırken gelirlerin ve harcamaların düşmesi bu şekilde sınırlandığı zaman, krizin derinleşmesi de önlenir. Bu tür mekanizmaların yerleşmemiş olması veya düzgün işlememesi, kriz ortaya çıktıktan sonra yeni önlem arayışlarına girişilmesi, otomatik istikrar mekanizmalarının kendiliğinden yapacakları olumlu etkinin yerini tutamaz.

Gene de, içinde bulunduğumuz pandemi gibi olağanüstü bir durumda sosyal harcamaların kapsamı ve miktarının artırılması kaçınılmaz olur. Buna bağlı olarak, desteklerden yararlanma koşulları da değişebilir. Ama bu artış ve değişimler belirli bir kurumsal çerçeve içinde, mevcut araçlar kullanılarak gerçekleştirildiği ölçüde ortamdaki belirsizliğin etkisi azalır. Oysa elimizdeki araştırma, pandemiye karşı alınan önlemlerin zamanlaması ve uygulamasıyla ilgili belirsizliklerin çalışanların deneyimlerinde epeyce yer tuttuğunu gösteriyor.

Örneğin, pandemi öncesinde orta ölçekli bir işletmede kayıtlı çalışan 30 yaşında bir görüşmeci pandeminin başında iş yerinin kapandığını ve ücret gelirinin kesildiğini belirtiyordu. Ücret gelirindeki kesintinin herhangi bir biçimde ikame edilip edilmediğine ilişkin sorumuza ise şöyle yanıt veriyordu:

“Evet, bir şey varmış galiba, nedir o ücretli izin değil de bizim de faydalanabileceğimiz bir paket vardı sanırım. Öyle anladım ama bizim arkadaşlardan birkaçı sordu grupta, koordinatörün de olduğu grupta, hani bu durumdan faydalanabiliyoruz mu, biliyor muyuz diye ama yanıt alamadılar gibi hatırlıyorum.” (Erkek; 30 yaşında; maaşlı; kayıtlı; çalışmaya devam etmiyor; orta işletme; hizmet, kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor; sergi gözetmeni; görüşme tarihi: 15 Nisan)

Yukarıda alıntılanan çalışanın pandemi nedeniyle işyerinin faaliyetlerine ara vermesi ile ücret gelirinde yaşanan kesintinin devlet tarafından ikame edilmesi gerektiğine ilişkin bir bilgiye ve beklentiye dahi sahip olmadığını görüyoruz. Aslında çalışanın anlattısında görülen bu konuya ilişkin çalışanlar arasındaki bilgisizlik ve beklentisizliğin, toplu çalışma ilişkilerinin zayıflamasının da olumsuz etkilerine örnek oluşturduğu kanaatindeyiz.

Başka bir örnekte pandemi öncesinde küçük ölçekli bir işletmede kayıtlı çalışan 29 yaşında bir görüşmeci, gene pandeminin başında iş yerinin kapandığını ve ücret gelirini tümüyle kaybettiğini aktarıyordu. Bu görüşmeci iş yerinin kısa çalışma ödeneğine başvurduğunu belirtiyor, ancak bu ödenekle iş yeri kapanmadan önce elde ettiği ücret gelirinin ne kadarına ve ne zaman ulaşabileceğine ilişkin bir bilgiye sahip olmadığını ifade ediyordu.

“Maaş şöyle oldu; İŞKUR'a başvurdu işverenimiz. Bu şekilde... Henüz sonuçlanmadı ama hani devletin açıklamasıyla maaşlarımızın yüzde 60'ının, maksimum yüzde 60'ının ödeneceği söylendi. O da sanırım sigorta günü, aldığımız maaş etkiliyormuş, o oran da kesin değil her çalışan için. Atıyorum ben yüzde 20 de alabilirim, fakat diğer çalışan yüzde 50 de alabiliyor. Bu şekilde...

İŞKUR'a başvuruldu, henüz sonuçlanmadı ama tabii ki maaşlarımızda düşüş olacak.” (Kadın; 29 yaşında; maaşlı; kayıtlı; çalışmaya devam etmiyor; küçük işletme; sanayi; imalat; marka koordinatörü; görüşme tarihi: 29 Nisan)

Bir önceki görüşmeciden farklı olarak bu görüşmecinin anlatısında, devletin ücret gelirlerini ikame etme konusundaki sorumluluğuna ilişkin bir farkındalık mevcut olmakla birlikte, edinilecek gelirin düzeyiyle ve zamanlaması ile ilgili belirsizlik göze çarpıyor. Ayrıca görüşmecinin kısa çalışma ödeneğinin hesaplanmasına ilişkin temel düzenlemelerden de haberdar olmadığı görülüyor.

Çalışanların deneyimlerine baktığımızda, pandemi döneminde alınan önlemlerin zamanlaması ve uygulamasına ilişkin sorunların yanında önlemlerin niteliğiyle ilgili bir dizi sorun olduğu da görülüyor. İlk olarak, kayıt dışı çalışanların işsizlik sigortasından ve salgın sırasında devreye giren kısa çalışma ödeneğinden yararlanamadığını, nakdi ücret desteğini işveren başvuru yaptığı takdirde alabildiğini, bunun dışında ise ihtiyaç tespiti yöntemiyle verilen yoksul yardımlarına başvurabileceklerini biliyoruz. Örneğin pandemi öncesinde mikro bir işletmede kendi hesabına ve kayıt dışı çalışan 54 yaşındaki bir görüşmeci, pandemi nedeniyle iş yerinin faaliyetlerinin ciddi oranda azalması sonrasında herhangi bir ücret desteği programından yararlanamaz durumda kaldığını şöyle aktarmıştı:

“Hani işlem yaptığımız zaman onun üzerinden belli bir oranda pay alıp geri kalanını ofisimize paylaşıyoruz. Bu şekilde sistem. ... Zaten bizim sistemde dediğim gibi prim sistemi olduğu için otomatikman zaten iş sahibinin bir yükümlülüğü kalmıyor. Olan bizlere. Neticede zaten maaşlı bir sistem olmadığı için çıkma gibi bir durum söz konusu olmadı.” (Erkek; 54 yaşında; kendi hesabına; kayıt dışı; çalışmaya devam ediyor ve iş yükü azalmış; mikro işletme; hizmetler; gayrimenkul faaliyetleri; emlakçı; görüşme tarihi: 7 Mayıs)

Yukarıdaki alıntı kayıt dışı çalışanların çalışmaya bağlı tüm haklardan, özellikle de pandemi döneminde yaşandığı gibi ani gelir kayıplarına karşı korunma hakkından mahrum kalıyorlar.

İkinci olarak, kayıtlı çalışanların son üç yıl içinde en az 450 gün çalışmış olmak ve son 60 gün içinde sigorta primi ödemiş olmak koşuluyla kısa çalışma ödeneğine hak kazanabildiğini görüyoruz. Burada üzerinde durulması gereken bir nokta, esnek istihdamın yaygınlaşmış olduğu bir dönemde pandemi döneminde esnetilmiş bu koşulları dahi yerine getiremeyecek epeyce insan olması. Özellikle yeni işe başlamış genç çalışanlar açısından bu sorun önem kazanıyor. Ayrıca, kısa

çalışma ödeneği başvurusu kabul edilmeyen işletmelerde çalışanlar da bu destekten yararlanamamış durumda. Son olarak, işten çıkarma yasağı başlamadan önce işten çıkarılanların bir kısmı da işsizlik ödeneğine hak kazanamamış görünüyor. Örneğin, pandemi başladıktan sonra ama işten çıkarma yasağı başlamadan önce işten çıkarılan bir çalışan durumunu şöyle tasvir ediyordu:

“İşsizlik sigortası için başvuruda bulundum. Ama maalesef ki hani, olağanüstü bir durum söz konusu olduğu halde, hani, işsizlik alabilmemiz için gerekli indirimler sağlanmadı. Hani, daha önceki şartlar hala devam etmekte. Hani, biz kendi isteğimizle işten ayrılmadık ki. ... Bazı kriterleri ortadan kaldırmanız gerekiyordu en azından işsizlik maaşı için. O vergileri ödedim ben. 4A üzerinden sigortamı ödedim ben yani yıllardır.” (Kadın; 42 yaşında; maaşlı; kayıtlı; çalışmaya devam etmiyor; küçük işletme; hizmet, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri; işletmeci; görüşme tarihi: 21 Nisan)

Alıntıda ifade edildiği üzere, görüşmeci birçok açıdan çalışma geçmişine dayalı bir biçimde hak kazanması gereken sosyal güvenlik desteğinden mahrum bırakıldığına vurgu yapıyor ve yaşadığı hayal kırıklığını aktarıyordu. Gerçekten de görüşmeci, hem pandemi sırasında işten çıkarma yasağının bazı sektörlerde işten çıkarmaların yapılmasından sonra yürürlüğe girmesi hem de esnek çalışma koşullarına karşın işsizlik ödeneğinden faydalanma kistaslarının epeyce yüksek olması nedeniyle, bu desteklerin tümünün dışında kalmış görünüyordu.

Pandemi döneminde alınan önlemlerin niteliğine ilişkin üçüncü sorun, verilen desteğin çalışırken kazanılan gelirle bağlantısıyla ilgili. İşsizlik ödeneğinin brüt asgari ücretin yüzde 80’inin üzerinde olamayacağı koşulu, ücret geliriyle işsizlik ödeneğinin miktarı arasındaki bağlantıyı zayıflatarak uygulamaya bir yoksullukla mücadele aracı niteliği kazandırıyor. Pandemi sırasında iş yerinde çalışmanın durduğu durumlarda çalışanlara sağlanan nakdi ücret desteğinin günde 39 TL gibi bir miktar olarak belirlenmesi de, işsizlik ödeneğinin miktarının belirlenmesinde izlenen yoksullukla mücadele amacıyla uyumlu. Bu destek mekanizmalarının çalışanlara hiçbir yararı olmadığını söyleyemeyiz, ama bu destek düzeyiyle kriz öncesi durumda bağımsız bir yaşam sürdürebilen çalışan orta sınıf kesimin ayakta kalabilmesi pek de mümkün görünmüyor. Pandemi öncesinde kayıtlı çalışan ve pandemi sonrasında kısa çalışma ödeneği alan bir görüşmecimiz bu durumu şöyle örnekliyordu:

“Ben [sosyal yardım paketlerinin] hepsine başvurudum. 1000 liralık yardımdan hiçbir şekilde faydalanamıyorum, ben veya annem, çünkü kısa çalışma ödeneğinden faydalanan biri olduğu için evde, o maddi yardımı bize vermiyorlar.”

İstanbul Büyükşehir Belediyesi yardım paketi iki üç gün önce sanırım cuma günü geldi, bütün sokağa dağıtım yaptılar, ben de aldım.” (Kadın; 30 yaşında; maaşlı; kayıtlı; çalışmaya devam etmiyor; orta ölçekli işletme; hizmet; barmaid; görüşme tarihi: 4 Nisan)

Bu alıntı iki soruna bir arada işaret etmesi bakımından önemli. Birincisi, bir çalışanın kısa çalışma ödeneğinden faydalanmasına rağmen bu ödeneğin miktarının hane geçimini idame ettirmeye yetmemesi. Bu nedenle de, kişinin pandemi öncesinde nakdi sosyal yardımlara başvurmasını gerektirecek bir durum olmamış olsa da, pandemi sırasında bu yardımlara başvurma ihtiyacı duyacak ve gıda yardımı alacak bir biçimde yoksullaşması. İkincisi ise, kişinin pandemi sırasında çalışan statüsünde olmaya devam etmesi ve nakdi sosyal yardım programlarına başvuru koşullarının pandemi süresince esnetilmemesi nedeniyle, kendisinin bu yardımlardan faydalanamaması. Esasında bu iki sorunun da kaynağının çalışanlara yönelik sosyal koruma sisteminin zayıf kalması gibi görünüyor. Çalışanlara yönelik sosyal koruma sisteminin güçlendirilmesi ve sisteme içkin bir otomatik istikrar mekanizması olarak işlev görmesi durumunda bu çalışanın deneyimi başka türlü olacaktı.

Araştırma kapsamında görüşülenlerden bazıları, bu açığı aile desteği ile kapatma ihtiyacı duyduklarını veya duyabileceklerinden söz ediyorlardı. Örneğin, pandemi öncesinde kendi hesabına ve kayıt dışı çalışan, dolayısıyla sosyal koruma sisteminin de dışında kalan 40 yaşında bir görüşmeci çalışmadığı bu süreçte geçimini nasıl sağladığını şöyle anlatıyordu:

Araştırmacı: “Peki nasıl geçiniyorsunuz şu anda? Bir gelir kaybı söz konusu anladığım kadarıyla.”

Görüşmeci: “Yani, şöyle söyleyeyim, benim işte bir annem emekli, onunla geçiniyoruz yoksa geçim kaynağı yok.”

Araştırmacı: “Annenizin emekli maaşıyla... Peki, sizce en fazla ne kadar süreyle bu şekilde geçirebilirsiniz?”

Görüşmeci: “Ben bir ay daha dayanırım, ondan sonra çıkarım piyasaya. Yani yapacak bir şey yok, ne yapabilirim?” (Erkek; 40 yaşında; kendi hesabına; kayıt dışı; çalışmaya devam etmiyor; mikro işletme; inşaat; inşaat; boya ustası; görüşme tarihi: 4 Mayıs)

Görüşmecinin anlatısında görüldüğü üzere gelir kaybı yaşayan bazı çalışanlar için ebeveynlerinin emeklilik aylıkları salgın döneminde önemli bir işlev görmüş gibi görünüyor. Ancak bu tür bir destek ne herkes için kullanılabilir bir kaynak ne de

herkesin ailesi destek sunabilecek durumda. Başka bir örnekte, pandemi öncesinde çalıştığı iş yerinin ana faaliyet alanında görev yapmasına rağmen kendi hesabına çalışan statüsünde olan, pandemiyle iş yeri kapanan 26 yaşındaki bir çalışan, yaşadığı gelir kaybını ikame edebileceği bir aile desteğinin bulunmadığını belirtiyor ve içinde bulunduğu durumu şöyle tarif ediyordu:

Araştırmacı: “Tamam. Peki, yani nasıl geçiniyorsun şu anda bütün gelirin durmuşken?”

Görüşmeci: “Yani biriktirdiğim biraz bir param vardı, onunla geçiniyorum şu an ama o da bitmek üzere, yani iki aydır aşağı yukarı para almıyoruz ve bir belirsiz de var önümüzde, ev sahibi artık zorlamaya başlıyor, faturalar birikmeye başladı artık, yani işin içinden nasıl çıkılacağı belli değil yani şu an.” (Erkek; 26 yaşında; kendi hesabına; kayıt dışı; çalışmaya devam etmiyor; mikro işletme; hizmetler; kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor faaliyetleri; spor eğitmeni; görüşme tarihi: 3 Mayıs)

Bu alıntıdan görüldüğü üzere, aile desteğinin bulunmadığı ve çalışanların sosyal koruma sistemi tarafından da kapsanmadığı bir durumda gelirin tümüyle kaybolması, kişiler bakımından “içinden nasıl çıkılacağı belli olmayan” bir duruma dönüşüyor. Daha da önemlisi, bu ve benzeri durumlar çalışanlara yönelik mevcut sosyal koruma sisteminin yetersizliklerine işaret ediyor.

Sonuç ve değerlendirme

Süreğen işsizliğin ve yoksulluğun ağır sorunlar oluşturduğu Türkiye gibi bir ortamda, sosyal politika tartışmalarının bu sorunlara odaklanması anlaşılabilir. Ama bir kriz ortamında sosyal politika tartışırken, krizin sadece kriz ortaya çıkmadan da en dezavantajlı konumda olan yoksul ve/veya işsiz insanları etkilemediğini, krizin oluşturduğu sosyal risklere karşı alınacak önlemleri çok daha geniş bir kesimin durumunu dikkat alarak oluşturmak gerektiğini unutmamak gerekir. Bu da bizi, sosyal risk durumlarında orta sınıf diyebileceğimiz insanlar için de çok önemli hale gelen sosyal koruma sistemlerinin niteliği üzerine düşünmeye yönlendirir. Bu, önemli bir sosyal politika konusudur ve sosyal politikanın siyasetle ilişkisi açısından da büyük önem taşıyan bir konudur.

Çalışanların pandemi sırasındaki öznel deneyimlerine ışık tutan bu araştırmanın bulguları, sosyal güvenlik, sosyal koruma ve sosyal politika yaklaşımlarıyla ilgili bazı tespitler yapmamıza imkan veriyor. Bunlardan ilki, zamanında ve etkili

müdahalede bulunmayı sağlayabilecek bir devlet kapasitesinin olup olmamasının alınan önlemlerin başarısını belirleyen önemli bir faktör olduğu. İkincisi, sosyal güvenlik sisteminin, sosyal politikanın ekonomik kriz durumunda alınması gereken makroekonomik önlemlere katkı yapma potansiyelini de dikkate alarak değerlendirilebileceği. Üçüncüsü, sosyal politika önlemlerinin esnek çalışma koşulları ve çalışan nüfusun özellikleriyle ne ölçüde uyumlu olduğunu dikkate almak gerektiği. Dördüncüsü, sosyal risk durumlarında sosyal politikanın çalışan nüfusun gelir düzeylerini koruma amacının ne kadar önemli bir hale geldiği.

Bu gözlemler bağlamında, çalışanların sosyal risk durumlarında gelir düzeylerini korumayı sağlayan ve aynı zamanda yoksullara belirli düzeyde bir gelir güvencesi sunan kapsamlı bir sosyal koruma sisteminin, toplumun geneline etkin bir koruma sağlamakta daha başarılı olabileceği görülebilir. Bugün içinde bulunduğumuz kriz ortamında çalışanların öznel deneyimlerinin, bu tespiti destekler ve sosyal politika anlayışlarında bu yönde bir dönüşümü çağırır nitelikte oldukları söylenebilir.